

УДК 35.085:338.246.025

О. П. Борисенко, доктор наук з державного управління, професор кафедри обліку і аудиту Академії митної служби України

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ДЕРЖАВИ ШЛЯХОМ ДОТРИМАННЯ БАЛАНСУ ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ЗЕД

Розглянуто напрями вдосконалення управління економічним розвитком держави у сфері зовнішньоекономічної діяльності, зважаючи на інтереси зацікавлених сторін, що дозволить зробити процес державного управління ефективнішим і результативнішим.

Ключові слова: модель зацікавлених сторін; збалансована система показників; державне управління; зовнішньоекономічна діяльність.

The article considers the modeling features of administrative processes in state regulation of foreign economic activity. Given the vested interests, it'll make the process of public administration more efficient and effective.

Key words: stakeholder model; Balanced Scorecard; public administration; foreign economic activity.

Постановка проблеми. Аналіз ситуації в Україні свідчить, що економіка країни перебуває в стані глибокої затяжної системної кризи. Причинами нинішнього соціально-економічного становища є проблеми, що були успадковані нашою державою від колишньої адміністративно-командної системи; сучасне неефективне застосування методів державного управління економікою взагалі, і зовнішньоекономічним її складником зокрема, з переважанням акцентів захисту та підтримки галузей і напрямів зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД) з метою “латання дір” та лобювання інтересів відповідного бізнесу на вищих рівнях влади. Як наслідок, Україна отримала хронічний дисбаланс економіки, асиметрію розвитку регіонів, соціальну нерівність, політичну напруженість, які свідчать про необхідність пошуку нових підходів до вирішення проблем управління економічним розвитком держави.

Традиційне розуміння змісту “управління економічним розвитком держави” нині має заміщуватися новим, розширеним розумінням, що розглядає економічне середовище не як окремий ресурс, який необхідно чітко контролювати, а як комбінацію різних факторів, що забезпечує їх об'єднання і створює синергетичний вплив. Ці фактори зумовлюють взаємозв'язки, формують ефекти, створюють ризики, продукують конфлікти. Очевидно, що всі суб'єкти господарювання завжди обирають конфігурацію факторів і варіантів поведінки, яка найкраще відповідає їхнім інтересам. Тому забезпечення збалансованості та дотримання інтересів функціонування держави і суб'єктів господарювання – перспективний напрям дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив економічного інтересу на взаємодію сторін став об'єктом дослідження багатьох науковців. Вивчаючи проблеми ефективності фірми, Р. Фрімен подав ідею врахування інтересів зацікавлених сторін: урахування стратегічних інтересів бізнес-партнерами дозволить зробити менеджмент ефективнішим і результативнішим (модель ASC) [1]. У пошуку напрямів підвищення ефективності управління компанією Р. Капланом і Д. Нортонем було запропоновано застосування збалансованої системи показників (модель BSC – Balanced Scorecard) [2], що є інструментальним

© О. П. Борисенко, 2014

продовженням концепції Р. Фрімена. У цій моделі вирішувалася суперечність між бажанням максимально використати конкурентні можливості та перспективою забезпечити їх за всіма важливими напрямками діяльності [2, 3]. Такий підхід щодо узгодження діяльності різних суб'єктів взаємовідносин за показниками дає змогу оптимізувати зусилля кожного у використанні власних активів.

Питанням формування балансу інтересів у різних сферах економічних взаємовідносин і на цій основі оцінювання ефективності організаційно-економічних механізмів в Україні присвячено праці й українських учених: О. В. Нікішиної [3], К. І. Редченка [4], Ю. М. Мельника [5] та ін. Вони досліджували питання, пов'язані із забезпеченням формування балансу інтересів у зовнішньоекономічній сфері та практичні аспекти інтеграції України до товарних ринків світу. Водночас це завдання набуває особливого значення у зв'язку з поглибленням євроінтеграційних процесів і потребою формування конкурентного середовища, що побудоване на основі задоволення інтересів кожного суб'єкта господарювання завдяки пошуку комплексних компромісів, місця держави у забезпеченні збалансованості тощо. Погляди Р. Фрімена щодо того, що акціонери отримують значно більше вигоди у довгостроковій перспективі, якщо інтереси інших зацікавлених сторін не залишатимуться без уваги, нині мають бути застосовані до взаємовідносин "держава – суб'єкти господарювання".

Мета статті – визначити підходи та напрями формування балансу інтересів у державному управлінні у сфері ЗЕД України.

Виклад основного матеріалу. Сучасні науковці звертають увагу на той факт, що критерії наявного дисбалансу, як і встановлення балансу державних і приватних інтересів, невизначені. Вчені пояснюють це тим, що в історичному розвитку нашої країни досить довго панувала радянська система управління суспільством [5], коли під час суперечностей між приватними та державними інтересами загальносуспільні інтереси завжди мали пріоритет і питання про їх збалансування в принципі не виникало. З розвитком ринкових умов та поглибленням інтеграційних процесів з'явилася потреба у перегляді змісту сучасного державного управління, яке має формуватися на основі інтересів суб'єктів взаємовідносин та їх балансу, полагати в ув'язці інтересів і претензій таким чином, щоб виключити односторонню залежність від джерел важливих ресурсів й уникнути обмеження можливостей.

Баланс інтересів – такий стан системи суб'єктів, що взаємодіють, коли вкладення в неї виявляються виправданими з погляду досягнення бажаного результату для кожної сторони. Проте існує проблема оцінювання вкладів й отриманих стимулів учасників. Вони мають оцінюватися залежно від їхньої ролі та місця в системі, специфіки відповідного ресурсу.

Дисбаланс інтересів між учасниками взаємовідносин може стати причиною конфліктів, які, як правило, завдають суб'єктові господарювання та державі моральної шкоди й економічних збитків. Уже стали реальністю численні судові розгляди щодо порушення митних правил, процедурних питань у ході проведення контрольних заходів, неподання інформації або подання неправдивої інформації щодо економічних операцій тощо. Тому на часі передчасне виявлення позицій можливого конфлікту, оцінювання ризиків, пов'язаних з ним, та розробка механізмів недопущення конфліктної ситуації.

Загальну модель урахування інтересів під час прийняття рішень у державному регулюванні ЗЕД наведено на рис. 1.

Реалізація балансу інтересів між державою та суб'єктами ЗЕД має забезпечувати:

- зниження напруженості можливого конфлікту;
- гармонізацію відносин між державою та суб'єктами;
- відповідність між пропозиціями державних органів та інтересами бізнес-суб'єктів;
- зіставність ефекту від поступок та отриманої економії коштів з боку держави і суб'єкта господарювання;
- розвиток способів впливу на поведінку бізнес-суб'єктів в інтересах держави.

Рис. 1. Модель урахування інтересів під час прийняття рішень у державному регулюванні ЗЕД

Як циклічний процес моделювання врахування інтересів під час прийняття рішень у державному регулюванні ЗЕД, повторюючись, дає змогу виправити помилки, внести корективи в інформаційні основи моделі й тим самим розширити знання про об'єкт, поступово вдосконалити модель.

Пошук простого компромісу між різноспрямованими інтересами учасників економічних відносин вважається недоцільним. Натомість слід розглядати саме баланс інтересів. Компроміс, як правило, породжений тимчасово вимушеною ситуацією, тому його результатом є тимчасова, причому часто нестабільна домовленість. Компроміс – це ситуація, коли інтереси всіх учасників обмежуються за принципом “ні вашим, ні нашим”. У разі ж балансу кожна зі сторін оцінює ситуацію як позитивну з погляду своїх інтересів не тільки в момент його досягнення, але й у перспективі. Баланс інтересів завжди має динамічний характер, і для його підтримки державі часто потрібні спеціальні зусилля, що ґрунтуються на моделях стратегічного управління, таких, наприклад, як модель ASC (побудована на концепції врахування інтересів зацікавлених сторін) [4] і модель BSC [1] (в основі – ідея збалансування системи показників).

Механізми державного управління

Еволюційний досвід ринкових трансформацій доводить, що в економічній ситуації та поведінці суб'єктів господарювання не все відбувається відповідно до передбачуваних сценаріїв. Наявність елементів невизначеності та породжуваного цим ризику як у процесі прийняття рішень, так і в наступних етапах їх реалізації збільшується зі зростанням нестабільної політичної ситуації та втратою контролю за станом економічних процесів і явищ з боку держави. Певною мірою цей недолік можуть компенсувати й інші моделі. Але нині, в умовах надмірно посиленої функції контролю, курс на активізацію ЗЕД і розвиток суб'єктів господарювання слід підтримувати через стимулювання прогресивних змін з боку держави та формування чесного взаємовигідного співробітництва між суб'єктами господарювання. Очевидно, що однією з умов ефективності державного управління є збалансованість управлінських функцій за рахунок органічного узгодження інтересів різних суб'єктів взаємовідносин – держави, імпортерів, експортерів, інвесторів, надавачів послуг з інфраструктурного забезпечення, зосередження уваги одночасно на різних напрямках управління. Для посилення управлінської функції держави за рахунок максимального врахування інтересів різних учасників зовнішньоекономічних процесів вважаємо доречно застосувати комплексну систему стратегічних цілей, ключових показників, а також організовану і збалансовану систему стратегічного вимірювання на основі моделі BSC. Загальну схему моделі BSC, адаптовану до потреб державного управління у сфері ЗЕД, наведено на рис. 2.

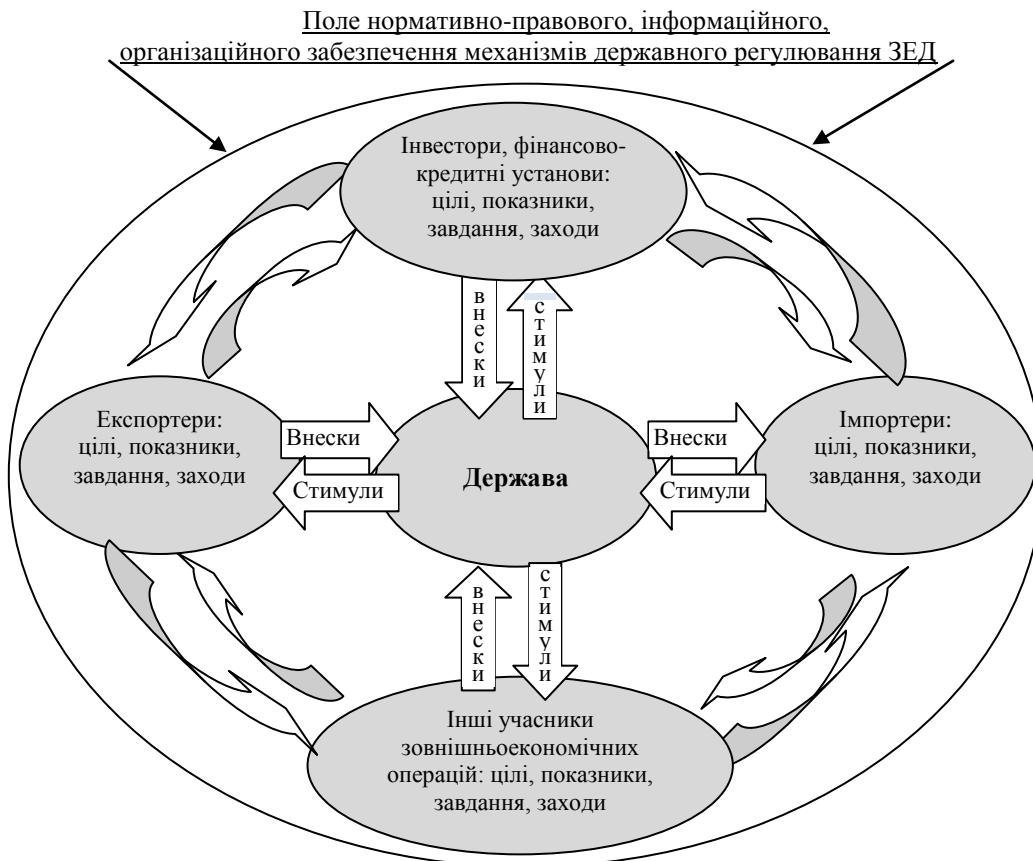

Рис. 2. Адаптована схематична модель узгодження інтересів і зацікавлення в отриманні результату різних груп суб'єктів взаємовідносин у сфері ЗЕД

Прозорість взаємин держави та інших учасників зовнішньоекономічних відносин, баланс інтересів кожної групи суб'єктів взаємовідносин та розуміння місця і ролі кожного учасника в системі заходів державного управління значно посилять інтерес та можливість побудови власної стратегії і тактики кожним учасником схеми. Модель передбачає формулювання та узгодження цілей побудови регуляторних моделей державного управління кожним суб'єктом взаємовідносин. Завдання і заходи щодо досягнення поставлених цілей допомагають об'єктивно та чітко з'ясувати методи регулювання, а показники виконують роль критеріїв оцінки ефективності державних регуляторних дій. З іншого боку, оцінка зовнішньоекономічної політики держави імпортерами, експортерами, інвесторами і фінансово-кредитними установами, іншими учасниками зовнішньоекономічних відносин (перевізниками, страхувальниками, надавачами складських послуг та ін.) дасть змогу виявити у ній недоліки, що пов'язані з фахово-практичними аспектами проблем. Асиметрія інтересів є індикатором місця ймовірного ризику: конфлікту або потенційного виникнення порушень законодавства, а також позиції втручання держави за допомогою регуляторних заходів.

Так званий баланс у концепції узгодження інтересів має багатоплановий характер, оскільки охоплює зв'язки між:

- фінансовими і нефінансовими показниками;
- стратегічними й оперативними рівнями управління;
- минулими та майбутніми результатами;
- внутрішніми і зовнішніми аспектами діяльності.

У зазначеній моделі слід розрізняти:

- показники, які вимірюють досягнуті результати;

– показники, які відображають процеси, що забезпечують досягнення відповідних результатів.

Ці категорії показників мають бути взаємопов'язані, оскільки для отримання одних (наприклад, щоб отримати митні платежі) необхідно реалізувати інші (наприклад, об'єктивно визначити та законодавчо встановити митний тариф).

Згідно з аналізом конфліктні ситуації і порушення митних правил під час здійснення зовнішньоекономічних операцій, як правило, трапляються через брак державного контролю за зовнішньоекономічними операціями та дисбаланс інтересів між суб'єктами ЗЕД й іншими зацікавленими сторонами.

Зацікавленою стороною може бути і держава, і суб'єкти ЗЕД: держава сама має змогу впливати на досягнення цілей суб'єктами і отримувати від них певний ефект, який залежить від результатів їхньої діяльності. Великою мірою від поставлених цілей підприємства, що займається ЗЕД, залежить вирішення соціально-економічних проблем, які належать до державних інтересів. Серед зазначених економічних інтересів наявні й суміжні суб'єкти господарювання, які теж фігурують у полі інтересів держави. Для ілюстрації концептуальної моделі управління кількість зацікавлених сторін обмежена, хоча реальна модель може містити їх необхідну кількість з урахуванням більш і менш важливих суб'єктів взаємовідносин.

Процес практичної реалізації моделі можна здійснити у декілька етапів. Спочатку слід визначити проблему, що потребує врегулювання, та головні зацікавлені сторони, залежно від їхньої значущості. Важливо запобігти “розмиванню” стратегічних цілей і пріоритетів у ході виконання поставленого завдання.

Наступний етап – з'ясувати внески для подолання державних проблем економічного, політичного, соціального, екологічного та іншого характеру, а також вигід (стимулів), які отримує суб'єкт ЗЕД від регулювальних дій держави. Внески і стимули мають бути проранжовані за важливістю або пріоритетністю. Черговим кроком є визначення головних показників для кожного внеску і стимулу. Якщо показник неможливо виміряти, його слід оцінити за допомогою балів, часток або інших відносних показників.

Завершальний етап реалізації моделі – аналіз показників та їх практичне застосування в процесі прийняття рішень із питань застосування заходів державного регулювання у сфері ЗЕД.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Економічна система здатна до саморегуляції або адаптації. У раз виникнення недоліків у механізмах її функціонування система самостійно узгодить свої елементи, зробить їх доцільними (іноді нехтуючи метою і принципами державного регулювання). Це означає, що у разі неефективного управління економічна система компенсуватиме “неефективність” пошуком альтернативних можливостей і вийде з-під державного контролю й управління. Ще одним фактором складності та водночас перспективності у дослідженні механізмів, інструментів державного регулювання, на наш погляд, є синтез дії впорядкування системи державного управління й самоорганізації системи господарювання. За раціонального їх співвідношення ефект синергії дії інструментів державного регулювання матиме значно кращий результат від застосованих ресурсів державного управління. Подальших досліджень потребують аспекти застосування методів стимулювання в забезпеченні економічної безпеки держави та ефективнішого використання потенціалу органів державного управління.

Список використаних джерел:

1. BSC – Balanced Scorecard [Електронний ресурс] // Прогрессивный менеджмент. – Режим доступа : <http://www.progressive-management.com.ua/glossary-management/54-bsc-balanced-scorecard>
2. Каплан Р. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Р. Каплан, Д. Нортон. – М. : ЗАО “Олимп-Бизнес”, 2003. – 214 с.
3. Нікішина О. В. Баланс інтересів: критерій раціональності економічних відносин / О. В. Нікішина // Економіка харчової промисловості. – 2010. – № 4. – С. 42–48.
4. Редченко К. І. Вплив теорії зацікавлених сторін на управлінський облік / К. І. Редченко // Економіка промисловості. – 2008. – № 4. – С. 59–64.
5. Мельник Ю. М. Проблеми застосування збалансованої системи показників на вітчизняних підприємствах / Ю. М. Мельник, О. С. Савченко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 1. – С. 192–203.
6. Аналитический центр “Концепт”. Метод BSC [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.old.acconcept.ru/strategy/bsc.html>